

Յարիւրի յաւելում

ՏԵԼԵՓՈՆ № 282

Լոյս է տեսնում շաբաթը մի անգամ կիրակի օրերը

№ 12 կիրակի ապրիլի 2

տասնեւմէկերորդ տարի 1900

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է 1900 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ա ճ Ր Ի Կ ա. անգլիացիները կոկորդիլոս են որսում.

ԱՇԽԱՐՀԻ ՎԵՐՋԸ

Երեսակայական վէպ Կ. Ֆլամարիօնի

Երկրորդ մաս

ՏԱՍՆ ՄԻԼԻՐՆ ՏԱՐՈՒՅ ՅԵՏՈՅ

I

Կերպարանափոխութիւններ *)

Մեր նկարագրած անցքը պատահեց քրիստոնէական թաւականի քսանհինգերորդ դարում: Գիտաւորի հետ ընդհարումը չընջեց երկրից մարդկային ցեղը: Պատմութեան մէջ այդ հանդիպումը մնաց շատ դարեր շարունակ ինչպէս մի զարմանալի, անմոռաց անցք, թէև նրանից յետոյ երկրի բնակիչների կեանքում շատ փոփոխութիւններ առաջ եկան: Քաղաքակրթութեան գործում մարդիկ ահագին առաջագիմութիւն արին: Ամբողջ երկրագնդի բնակիչների թիւը մէկ միլիարդ չորս հարիւր յիսուն միլիոնից բարձրացաւ: մինչև երեք միլիարդ չորս հարիւր միլիոնի, Լեզուն փոխեց: Քսանհինգից մինչև երեսուներորդ դարում Եւրոպայում խօսում էին մի լեզուով, որ բաղկացած էր անգլիական ու ֆրանսիական լեզուների և յունարէն լեզւի բառերի խառնուրդից: Ընդհանուր լեզու—վոլապիլէկ հնարելու փորձերը չըջաղուեցան:

Քսանհինգերորդ դարից դեռ շատ վաղ պատերազմները վերջացան: Վերջապէս մարդկութիւնը հասկացաւ փոխադարձաբար միմեանց կոտորելու չափազանց մեծ անհեթեթութիւնը: Պատերազմական հաստատութիւններից մնաց միայն մէկը—երաժշտութիւնը:

Գաղափարների ու լեզւի միութիւնից յառաջացան չափերի և քաշերի միութիւնը: Բոլոր ժողովուրդները ընդունել էին տասնորդական համարութիւնը: Ամենքն էլ ընդունել էին Գրինուիգեան միջօրէականը, ներմուծեց ընդհանուր օրացոյց, տարին սկսում էր մարտի 20-ից: Գիտութիւնների դասակարգութիւնը փոխել էր: օրինակ, օդերևութաբանութիւնը դարձել էր աստղաբաշխութեանը հաւասար մի ստոյգ գիտութիւն: Երեսուներորդ դարում արդէն այնպէս էին նախագուշակում եղանակը, ինչպէս, օրինակ, մենք հիմա նախագուշակում ենք արեգակի և լուսնի խաւարումները:

Անտառները բոլորովին անհետացան, թէ հողի մշակութեան և թէ այն պատճառով, որ սկսեցին ահագին քանակութեամբ կտրատել նրանց թղթի արդիւնաբերութեան համար: Օրինական շահը ցած իջաւ մինչև կէս տոկոսի: Հարուստ րանտիէները նոյնպէս հազազիւտ եղան, ինչպէս և բրաձոյ կենդանիները:

Ճողուն փոխարինեց էլեկտրականութիւնը: Երկաթուղիներն ու օդահան խողովակները ծառայում էին միայն ապրանքներ փոխադրելու համար: Ծանապարհօդութիւնները առաւելապէս կատարում էին կանոնաւոր

օդապարիկներով ու էլեքտրական օդանաւերով: Տէրութեանց մէջ այլ ևս սահմանների պէտք չըկար, մաքսատները իրանք իրանց ոչնչացան, առևտրի ազատ փոխանակութիւն հաստատուեց:

Հեռախօսութիւնը այնքան կատարելագործւել էր որ, օրինակ, Պարիզում կամ Չիկագոյում տրուող ներկայացումը աշխարհի բոլոր քաղաքներում ամեն ոք կարող էր տեսնել իր տանը: Աստղաբաշխութիւնը իր նպատակին էր հասել: Նա լիովին իմանում էր միւս աշխարհների բնութիւնը և նրանցից մօտիկների հետ մշտական յարաբերութիւն էր հաստատել: Լուսաբանական և ֆիզիքական զարմանալի գործիքներ էին հնարել:

Ձեռքի աշխատանքին փոխարինեցին մեքենաները: Մնուկի միջոցները բոլորովին փոխեցին. սեղան չէին բերում կենդանիների ծխող դիակները, մարդիկ քիմիական միջոցներով էին սննդում բնութեան միջոց սննդարար նիւթեր քաղելով տարրալուծութեան ու վերաբաղադրութեան ճանապարհով և էլեքտրականութեան ու արևի օգնութեամբ:

Նամանաւանդ չիտուններով դարից սկսած մարդկանց նետաղային համակարգութիւնը առանձին նրբութեան հասաւ: Կնոջ ուղեղի ծաւալը և քաշը էլի առաջւայ պէս աւելի փոքր էր քան տղամարդունը, մտաւորական կողմից կինը առաջւայ պէս թոյլ էր տղամարդուց, բայց դրա փոխանակ նա ներքին և արտաքին աւելի գեղեցկութիւնն էր ձեռք բերել:

Մեր թաւականի հարիւրերորդ դարում երկրի վրայ միայն մի ցեղ էր մնացել, որ խիստ սպիտակ էր ու բաւական փոքրահասակ, և որին մարդաբանները համարում էին անգլոսաքսոնական և չինական չեղերի խառնուրդ: Վաչրի կենդանիներն ու դիշակեր թռչունները վերջացել էին: Գիտութեան օգնութեամբ մարդիկ բոլորովին սանձահարել էին բնութեանը: Երկիրը դարձել էր ինչպէս մարդկութեան մի պարտէզ, որ կառավարւում էր գիտութեամբ, կրթութեամբ և մտքով: Պտղատու ծառերը սառնամանիքների վերջանալուց առաջ չէին բացւում, կարկուտը չէր վնասում դաշտերն ու խաղողի վազերը, երաշտը չէր փչացնում ցանքերը, կենդանի արարածները չէին նեղւում ցրտից: Ամեն տեղ թագաւորում էր խելքը:

Մարդու նետաղային զգայնութիւնը հիանալի զարգացում էր ստացել: Առաջւայ վեց զգացողութիւնները—տեսողութիւնը, լսողութիւնը, հոտառութիւնը, շօշափողութիւնը, ճաշակը և ցեղը շարունակելու բնագործ, իրանց նախնական կոպիտ աստիճանից բարձրացել և անսովոր նրբութեան ու քնքշութեան էին հասել: Կենդանի արարածների էլեքտրական յատկութիւնների ուսումնասիրութիւնը ստեղծեց եօթերորդ զգացմունքը—էլեքտրականը. ամեն մարդ ընդունակութիւն ստացաւ ձգել և վանել թէ կենդանի էակները և թէ առարկաները: Բայց բոլոր զգացմունքներին գերազանցում էր ութերորդը—այսպէս ասած հոգեկան զգացողութիւնը, որ կայանում էր հոգիների այն ընդունակութեան մէջ, որ նրանք տարածութեան վրայ իրանց միտքը յայտնում էին իրար:

Հիպնոզի գիտութիւնը ջնջեց բժշկականութեան, դեղագործութեան և մինչև անգամ վիրաբուժութեան

*) Տես Ցարազ № 9.

նախկին անգութ եղանակները և ձևերը, Տեղեպատիան դարձաւ մի ընդարձակ ու օգտակար գիտութիւն:

Մարդու հետ փոխել էր և ինքը մոլորակը, Պարիզը և Չիկագոն երկար ժամանակ աշխարհի բազմամիլիօն մայրաքաղաքներն էին, բայց հասաւ և այն բոլէն, երբ Պարիզը դադարեց գոյութիւն ունենալուց: Նրան ևս Նի-նոլէի, Աթէնքի, Թէբէի բախտը վիճակեցաւ: Ֆրանսիական ժողովուրդը անհետացաւ քսան և ութ դարում, գերմանականը երեսուն երկուերորդում: Ռուսաստանը պատ-նէշի պէս տարածեց Պետերբուրգից մինչև Կոստանդնու-պոլիս ու փակեց չինաց ճանապարհը դէպի արևելեան Եւրոպա, բայց արևմտեանը նրանք հեղեղեցին, գրոհ տա-լով հարաւից և հազարն քաղաքներ հիմնեցին: Նրանց մայրաքաղաքը տարածուեւ էր Բորգոյից մինչև Թուլուզա: Երևմտա-եւրոպական քաղաքակրթութիւնը իր համար ուրիշ կենդրոն ընտրեց—Չիկագոն. եւրոպացիք գաղթե-ցին Ամերիկա:

Ծովը հեղեղեց Բելգիան, Հոլլանդիան, Հիւսիսային Ֆրանսիան, որովհետև ավերը ցածրացել էին: Պարիզին սկսեցին մօտենալ նաւերը... Աւհասարակ, երկրի քարտէշը այնպիսի հիմնական փոփոխութեան էր ենթարկել, որ ապշեցնում էր պատմաբանին:

Լ. Մարկոսեան

(Կըշարունակի)

Շաղիկ, քողքոջ հազած ծառեր
Դլուխ գլխի հետ տաժ՝
Որպէս ցնորք, մտորմունքներ
Հեռում լռիկ նն նկարաւծ.—

Խշխշուն ջուրը, դալար հողը
Նազուկ օդի տակ շնչում,
Անուրջները, մտորմունքներ—
Հոգին զգում նն, յուզում...:

Յովհ. Կոստանեանց

ՇԱՏԱՐԻՑ ԱՐԵՎԸ

(Արձակ բանաստեղծութիւններ)

... Դիտես որքան ցաւ է սրտիս,
Որ այս կեանքը դժբերակ
Մահացրեց քոյր ընկերիս
Եւ ինձ քողեց միայնակ...:

Ջ. Բալուդեան

I

ա երիտասարդ էր, ընդունակ, լի կեն-սային ոյժերով—այդ պատանին, որի մասին չիշելիս սիրտս ճմլում է: Նա անմեղ էր: Կեանքը նրան թւում էր հրապուրիչ և գեղեցիկ էլ էր նրա կեան-

քը: Նա ամբողջովին յոյս էր, տենչանք, քանի որ նա այնքան մատաղ էր, որ միայն տենչալ կարող էր: Եւ նա տենչում էր, տենչում ինչ որ անորոշ բան, ինչ որ անորոշ վեհութիւն, ինչ որ զոհ՝ որ նա բերելու է մարդկութեան: Նա տենչում էր, թէ ինչպէս կըսրբէ լացողների արտասուքները. թէ ինչպէս կըկերակրէ քաղցածներին, կըմխիթարէ տան-ջւածներին ու հալածւածներին և ամբոխը կըհետեւէ նրան, իսկ նա նրանց կըտանէ հեռու-հեռու, դեռ ևս անյայտ բայց չքնաղ, երջանկութեան, հաշտու-թեան, յաւիտեան սիրոյ երկիր...:

Մատաղ սրտում վարդեր էին բացուում: Յոյսը պահպանում էր նրան հիասթափութիւնից...:

*

Անցան պատանեկական օրերը: Կեանքը իր իրաւունքները ձեռքն առաւ. անորոշ տենչանքներ փոքր առ փոքր անյայտացան: Քաղաքական աշ-խարհը չքայաւ տեղի տալով անողորմ կեանքին և նա փշրեց թանգազին իլլիւզիան: Նախկին մաքուր մտքերի տեղ յայտնեցին եսական, չոր հայացքներ: Բայց և այնպէս նա դեռ չէ մոռացել նախկին գա-ղափարները. նրանք դեռ ևս թագաւորում են նրա սրտում, թէև... թէև նրա դէմ վաղուց են դաւա-դրութիւն կազմել ցած բնազդների ամբոխը... Բայց բախտը նրան մղում է. նա դեռ ուժեղ է—ուժեղ իր ինքով, իր տաղանդով: Թշնամիները նրա դէմ դողդոջում են. նա ամենուրեք յաջողութիւն ունի և ամբոխը նրան ծափահարում է սքանչացած, երբ նա ցոյց է դնում իր ընդունակութիւնները...:

*

Բնազդները յաղթեցին. փոքր առ փոքր նա մոռացաւ մտածել, մոռացաւ աշխարհը և այլ ևս նա չըզիտէ սիրել... Պատանեկական գաղափարները մոռացւած են—այժմ թագաւորում է եսականու-թիւնը, քսութիւնը, անձնական հոգատարութիւ-նը... Նրա կեանքը շատ ուրախ է անցնում, բայց նա չէ տեսնում, որ նրա ծախածը ոսկի չէ, այլ մարդկային աշխատանք, որ նրա խմածը զինի չէ, այլ մարդկային արիւն...:

Նա երջանիկ է... բայց ինչ է երջանկութիւ-նը.— երջանկութիւն չըկայ, այլ կայ սեպհական չնչինութեան զգացումը, անծայր իրաւար, մոռացու-մը ուրիշների իրաւունքներն ու կարիքները և հէնց դրանով է սեպհական երջանկութիւնը հաստատել... Մեր ժամանակները մէկի երջանկութիւնը հիմնւած է հազարաւորների թշուառութեան վրան...:

*

Ի Տ Ա Լ Ի Ա. Պոստայի նախասրահում

Եւ նա մեռաւ. մեռաւ, որովհետեւ ոչինչ յաւիտեան չէ լուսնի տակ: Նա մեռաւ... Զատ մեծ-մեծ խօսքեր, շատ գովասանական ճառեր, խարդախ մտքեր լսեցին նրա դազադի վրան, իսկ գեղեցիկ արձանի վրան քանդակւած էր յայտնի բանաստեղծի խօսքերը... Ամբոխը ցրեց...

Դաժան ձմեռ էր: Տխուր նայում են տերեւ-թափ եղած ճառեր, իսկ ազուաւները կռկռում են նստած մեռնող ուռենիների վրայ: Գերեզմանատնից դուրս կեանքը ընթանում է իր կարգով: Հանգույեալի մասին շատ շուտ մոռացան, չէ որ նա ոչ ոքի բարեք չըրերեց: Գեղեցիկ պատանու սրտում բացուող վարդերը, ծաղիկները վաղուց, շատ վաղուց էին թառամել...

II

Նա տենչում էր, այո, տենչում... Գեղեցիկ տենչանքներ — փրկութիւն... Փողովուրդ... Ուսուցում... Արդարութիւն... Նղբայրութիւն... Ո՛հ որ-քան զգեցիկ խօսքեր...

Հասարակական հոսանքը նրան առաջ մղեց և նա դեռ ևս պատանի սովորեց գեղեցիկ խօսքեր... Ի՞նչ վնաս... Նրա միտքը թարմ է, հոգին մաքուր, կամքը ամուր և գուցէ...

*

Կեանքը լինում է և խորթ մայր: Գեղեցիկ պատանին ունեցաւ խորթ մայր... Սեպհական կաշուի հարցը շատ շուտ է մոռացնել տալիս մարդու գիւղեցիկ խօսքերը...

Պատանու ընկերը մեռաւ գեղեցիկ խօսքերից և նա սկսեց վախենալ գեղեցիկ խօսքերից, ինչպէս մահւանից... Ի՞նչու մեռնել, երբ կեանքը այնքան գեղեցիկ է, այնքան հրապուրիչ...

Խոհեմութիւն ու զգուշութիւն՝ վարակելուց... Տարիները անցնում են, իսկ երիտասարդը աւելի ու աւելի է հրապուրւում կեանքից: Մոռացւած են գեղեցիկ խօսքերը — չէ՞ որ նրանք կարող են մահ պատճառել...

Եւ խոհեմութիւնն ու զգուշութիւնը շատ շուտով նրան մոռացնել տւին իր տենչանքները, գեղեցիկ խօսքերը, նա սլ ևս չի կրկնում երգչի խօսքերը «Ա՛խ, ինչպէս կուգեմ...»:

*

Ոչ ոք անմահ չէ երկրայիններից և տենչող պատանին մեռաւ խոհեմ ծերունի դարձած: Ո՛չ ոք, ոչ ոք նրան չէ յիշում...

Ի՞նչու չիշել խոհեմ մարդկանց, ինչու չարչարել նրանց և գերեզմաններում «գեղեցիկ խօսքերով»... Ո՛չ ոք, ոչ ոք նրան չէ յիշում...

Ոչ ոք չէ լալիս նրա մասին, ոչ ոք չէ ափսոսում... Ի՞նչու... Ինչ նա թողեց իր յետ և? — ոչինչ... Ո՛չ ոք, ոչ ոք նրան չէ յիշում...

ԱՅՈՒ Խ.

Ը Ն Կ Ե Ր Ի Ս

(Վ. Գիլեամովսկուց)

Ո՛չ, մինչև վերջ կուրի: Կուրի անընդհատ շփերկնելով ճակատագրից վրիժառու, Թող չնաշխարհիկ յառնեն ողիք անփարատ, Եղիւր կուռւմ դու կամակոր, ահարկու:

Թող ստախօսք ու դաւաճանք քեզ պատեն, Բայց դու զնա յառաջ վստահ, համարձակ, Եւ կրկինի այդ շաւիղն քո օրհնւած Որքան հոգիդ տանջւի շատ — այնքան մեծ է քո յաղթանակ.

Կանցնեն օրեր: Զախորդութիւնք կըննջեն, Վաղուց կորած ցնորքները կըմոռացւեն, Եւ տանջանօք անցկացրած տարիներ, Կըլիշես դու, որպէս կեանքիդ լաւ ժամեր:

Եւ մըղիւր կուր յամառութեամբ դու այդպէս, Սրտումդ գաղտնի պահիր բորբոք մարդկային, Եւ նրանով միայն եղեմ կըմտնես, Իսկ եղեմն է — խաղաղ, հանգիստ քո հոգին:

Յար. Ման. Թումանեանց

Брате. Пом. постр. Арм.

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր Ն Ո Ւ Խ Ո Ւ Յ *)

Նամակ V

Սալեմը ոչ կորել էր և ոչ քնած էր, նա օր ու գիշեր նոր նոր ծրագրեր էր կազմում իր կոյր հակառակորդին տապելու համար: Զրջակայ խաներին նա շատ հեշտութեամբ էր գրգռում, ապացուցանելով Մ. Հասանի դէպի «գեաւուրը» տաճած համակրանքն ու բարեկամութիւնը, մինչև անգամ այս «մուսուլման խանի» առանց արիւն թափելու ուսին հպատակելը: Բայց ամեն անգամ էլ սրանք յետ էին մղում, որովհետև Ջաքուջ խանը «հօր պաշտպան ունէր»: Սալեմը իր նպատակին հասնելու համար այլ միջոց չուներ, բայց եթէ նոյն իսկ ուս զօրավարների աչքում կոյր խանին անհաւատարիմ ցոյց տալը և նա պարսկական պետերին յատուկ ձկունութեամբ ղեկը միանգամից հակառակ կողմը շրջեց, ի հարկէ դրանով միջոց տալով նաև իր ռիսերիմ հարևանների հետ նորից բարեկամանալու իբրև «գեաւուրի խոստումներով շլացած Սալեմի» հակառակորդ:

Ռուսիայի կայսեր գլարդիայի եգերեան գնդի հրամանատար իշխ. Բագրատիօնի հեռաւոր ազգակից, չիւսէին խանի վրացի կնոջից ծնւած չաջի Չալաբու այս երրորդ անհանգիստ ծոռ Սալեմ խանը իր վրաստանցի ազգական Ջորայէի միջոցով նախ ուս «ինսպեկտորի» (կառավարչապետ) տրամադրութիւնն իմանալով ու մի քանի անգամ փաղաքշական խօսքեր փոխանակելուց յետոյ, Գանձակի առումից ուղիղ երեք ամիս անց (1804 թ. ապրիլ 2-ին) նամակով անմիջապէս իշխան կառավարչին դիմեց.

—Գրաֆ Զուբովը, գրում է Սալեմ խանը **), այս կողմերը որ եկաւ ես իմ իշխանութեան մէջ էի (իբրև խան Ջաքուջ) և նա դէպի ինձ կատարեալ բարեկամական յարաբերութիւն ունէր. նա և ինձ ուսաց հպատակութեան առաւ, որով ես գրաւոր թուղթ ևս տւի, որ պէտք է գտնւի գործերի մէջ: Բայց իրանի թագաւոր Աղա-Մամէդ խանը որ եկաւ, այդ մասին նեղացաւ ինձ վրայ ու արտաքսեց գահիցս և ահա ես ցարդ թափառում եմ. Գանձակի առումից յետոյ մայրո լիսանեիչի հետ խորհրդակցելով ես ձեզ մօտ չաջի Նազար բէկին մանրամասն յանձնարարութեամբ ուղարկելով խնդրեցի, որ ինձ ձեր կողմից երաշխաւորութիւն տաք. և ձերդ պաշտօնափաշտութիւնը պէտք է որ ինձ ձեր երդումով ապահովէիք ու վստահելի մարդ ուղարկէիք, որ ես գայի ձեզ մօտ: Սակայն դրա փոխարէն իմ մարդս միայն մի նամակ բերաւ ձեզանից և այլ ոչինչ և ես ձեզնից չապահովեցի: Արդ՝ այս նամակով և նորից հաստատում եմ առ Ն. Կ. Մ. ունեցած հպատակութիւնս. երբ կամենում էք յարգել ինձ ու ապահովել, դուք պէտք է մի երդմանթուղթ ուղարկէք ինձ և մի ապահով մարդ. և երբ Աստուծով իմ իշ-

խանութիւնս առնեն, կըտամ ձեզ 7,000 ոսկի և կըպահեմ իմ երկրում ուսաց գօրք, որովհետև Վրաստանի թագաւորն (?) ու դադստանցիք ինձ վրայ հպարտ աչքով չեն նայիլ: Քանի ես կենդանի կըլինեմ, ձեզնից չեմ չեմ կենայ: Եթէ իմ առաջարկութիւններս էլ չէք ընդունիլ, կամք ձեր է, ես դարձեալ կըմնամ ամենաողորմած կայսեր ծառայ *):...»:

Իր լեզւին այս ուղղութիւնը տալով Սալեմը նախ չէր կամենում խանական արժանապատւութիւնը վաջր ձգել և երկրորդ բնագոյմամբ գիտէր կարծես թէ, որ ուսները Մ. Հասանի խարդաւանութեան հետքերը բանալով և ի նկատի ունենալով նուխեցուց դէպի իր անձն տաճած համակրանքը—պէտք է որ չանցնէին իրանից ապագայ խանի ընտրութեան մէջ:

Սակայն ուս զօրավարներն ևս լաւ ունումնասիրել էին առհասարակ պարսից իշխանաւորի բնոյթը. նրանք դիտէին, որ որչափ խիստ հրամայեն խանին, այնչափ հլու հպատակ կըլինին դրանք և բացի այդ նրանք առ աշտմ իշխող էին Կովկասում. ուստի և Յիցիանովի հրամանով գնդ. Կարեագինը պատասխանում է Սալեմին մօտաւորապէս այս բովանդակութեամբ:

—Յիցիանովը անձնիք նամակ ամենեւին չէ ընդունում (հրկի թէ Սալեմի նամակը կնքւած չէ եղել). նա չէ կարող ընդունել մանաւանդ ձեր յիմար պահանջը՝ լինելու է բան է և կարելի է մտածել, որ ուսիսցին, առաւել ևս կառավարիչը, յանձին նոյն ինքն թագաւոր կայսեր կառավարիչը՝ հետևէր պարսից սովորութեան (այսինքն երգւէր Սալեմին ու ապահով մարդ ուղարկէր), միթէ նրա համար կարեւոր է որ դուք Նուխում խան լինիք. քանի որ նա հաւատացած իսկ է, որ քնդանօթից ու գնդակներից երաժշտութիւն կըսարֆե եւ ինչ խան էլ որ լինի՝ իր եղանակով պարել կըսարֆե **): Իսկ եթէ դուք կամենում էք Նուխում խան լինել, չիմար նամակի փոխարէն գայիք Թիֆլիս և խնդրէիք նրանից, որովհետև մենք թշնամուն ևս հիւրասիրում ենք: Եւ այդ, եթէ ձեր բախտն էք կամենում, եկէք ինձ մօտ, ես ձեզ ապահով կըրպով կուղարկեմ նրա մօտ և դուք բաւականութիւն կըստանաք. այս մասին հաւատացնում եմ ձեզ պատուով ***):

Սալեմը այնչափ հեռատես էր, որ այս նամակի մէջն ու դուրսը լիապէս հստակացաւ, որ պարզ երևում է նրա տւած պատասխանի այս քաղաքականութիւնը:

Նամակի սկզբում (1804 թ. ապրիլ) նախ բացատրում է, որ երդումն պահանջելն ու ապահով մարդ ուղարկ պարսից սովորութիւն է և դրա աղբիւրն ագնիւ է. «Կամենում էք, գրում է նա, 4—5 կնիք դնեմ նամակիս. Մամմադ Հասան խանի պէս ես ստախօս չեմ. նա ճառեցուց ուղում էր օգնել ձեր դէմ. Գանձակի Ջաւադ խանը կամենում էր ձեզ հետ հաշտել, բայց սա մարդ

*) Տես ազնւութեան զգացմունքը մինչև օր աստիճան է հասցնում մեր խանը:

**) Այս պարբերութիւնը Սալեմի բեխերը քիչ կըրողացնէ: Բայց հենց այն պարբերութեամբ Սալեմի մէջ հունցել է սկսում մի նոր խմոր, որ յետոյ կըտեսնենք:

***) Այստեղ արդէն Կարեագինն է պոչ շարժում:

*) Տես Ցարագ № 11.

**) խանական ծագումն ունեցողները անխափ գործադրում էին այդ մականունը:

ուղարկեց թէ՛ կուիր, ես էլ ահա՞ գործովս գալիս եմ... խնդրում եմ ինձ ապահովէք ձեր խօսքով, Յթէ Մ. Հասան խանը ճշմարիտ է, թող իր որդուն ձեզ «ամանաթ» (պատանդ) տայ և փող վճարէ ու ուսաց գործ պահէ...»

(Տեսնում ես խորամանկ պարսիկը նրանց հայեացքը հար է ուղղում... 1804 թ. մայիսի 10-ին, իշխ. Յիցիանովը պաշտօնական նամակով կոչը խանից որդուն պատանդ է պահանջում):

Աստանդական կեանք վայելող Սալեմը իր ընտանիքը տեղափոխել էր աներոջ տուն, Ջուշի՝ Իբրահիմ խանի պալատը, Թուրթի բազումը այն հաստատ աղբիւրն էր, որից ամուսինը կարողանում էր միշտ կարևոր լուրեր քաղել, Անկասկած, Սալեմի կնոջ հայրը վերջինից չէր ծածկում այն չարաքերութիւնը, որ ունէր Ջաբուլ և այլ խաների հետ. նրան ևս չաչտնի էր Բաբա խանի (Փաթալի շահի) փերմանը, Մամմադ Հասանի պատրաստութիւնները, Աբբաս Միրզայի ծրագրերը, ձիշտ իրողութիւնն այս էր, որ Ջուշու, Ջաբուլ, Դաղստանեան, Ջիրանի խանութիւնները խօսք մէկ արած՝ Ջահինշահի «լուսաճաճան» դրօշակների երևալուն էին սպասում գեաւուրի վրայ սուր շողացնելու համար, միայն թէ դրանցից ամեն մէկը իր շահերն ունէր, իր առանձին գաղտնապահ չարաքերութիւնները «սարը գեաւուրի» հետ և կրիտիքական թափէներում դրանցից իւրաքանչիւրը անբարոյական բան չէր համարի խաբել, լքանել իր դաշնակցին:

Այդպէս ուրեմն Սալեմը ահագին պաշար ունէր ուսաց հաղորդելու ու նա Յիցիանովին պարբերաբար հասցնում էր Աբբաս Միրզի և Աղէքսանդր արքայորդու հպատակների մասին. Իբրահիմ, Մ. Հասան և Մուստաֆա խաների վերաբերմամբ. նա մինչև անգամ յուսադրում էր ուսաց, գրելով որ ինքը կարող է աներոջ՝ Իբրահիմ խանին, Ջիրանի Մուստաֆա և Դերբենդի Ջելա-Ալի խաներին համոզել անցնել ուսաց կողմը, որին հպարտ Յիցիանովը վեհօրէն պատասխանում է հետեւեալ լակոնական ճշգրիտ բառերով.

—...Աներդ ուզում է մեզ ապաւենի, ուզում է Բաբա խանին. այնտեղ անաչք կըմնայ, մեզ մօտ խանութեան մէջ... Թող իր հպատակութիւնը գրով չաչտնէ և ես գործ ուղարկեմ օգնական:—

Այլ ևս սպասելու կարիք չըկար և Սալեմը վճռեց ուղղակի անձամբ կառավարչապետին դիմել. մանաւանդ որ Արեագինին նամակը պարզորոշ հրաւեր էր իրան. ուստի և Ջուշուց ելնելով նա առանց կանգ առնելու Թիֆլիս հասաւ. Սալեմի բախտից իցիանովը Երևանեան դաշտումն էր, բացակայ էր և Արեագինը. իսկ Թիֆլիսում նա այլ ծանօթ չունէր. սակայն նա «խան եր» և «ուսաց հպասակելու» էր գնում. որին և ազատօրէն կարող է մուտք «գործել ինսպեկտորի» բնակարանը. Բայց այդպէս չէր մտածում Յիցիանովի բացակութեամբ կառավարիչ Գ. Լ. Իշխան Վոլկոնսկին. նա ոչ միայն այս պարսիկ խանին բնակարան չըջատկացրեց, այլ «երկու ձմեռուկի համար նրանից ոյծով պահանջել տաւ յիսուն ռուբլի»:

*) АЕТН... 4. II, էջ 623.

մի հանգամանք, որ կառավարչապետը չետոյ իմանալով չըբաշուէր նաև իր կայսեր տաւ ղեկուցման մէջ յիշել *). —Ես կարծում եմ պարսկական խաները երբէք այսչափ անարգաւ չէին. բայց դրանք ինչ են իրանց ուրիշների վերաբերմամբ արածների հետ... Միայն թէ Սալեմը ի հարկէ հեշտութեամբ չէր կարող մոռանալ Վոլկոնսկուն. ինչ և իցէ, Յիցիանովը վերադառնում է և Սալեմը նրանից լիապէս յուսադրած ու խանի արժանապատուութեամբ ընդունւած վերադառնում է Թիֆլիսից ուղղակի Ջիրան:

Ջիրանի Մուստաֆա խանը վաղուց ծուռ աչքով էր նայում Ջաբուլ կոչը խանի վրայ *). բնականաբար Սալեմը նրա մօտ սիրալիր ընդունելութիւն կըգտնէր. Բացի այս հանգամանքը խանութիւնների մէջ Ջաբին հռչակած էր իր հաբստութեամբ, պարագայ, որ հարևանին փորձութեան կենթարկէր. և ահա Մուստաֆա խանը պատրաստութիւն է չաչտնում նախօրօք Սալեմին տաւ իր խոստումը իսկոյն կատարել—գործով արշաւել Նուխի. Այդ էր Սալեմի ծրագիրը. քանի որ ուսնները «օձը ուրիշի ձեռքով բռնել սիրելով» նրան խոստացել էին օգնել ու հովանաւորել, երբ սա ինչ և է եղանակով Նուխուց խանութիւնը չետ կըլսէ: Մուստաֆա խանն ու Սալեմը Ջիրանի գործով ընկան Մ. Հասանի վրայ, որ (վաղուց այս հոտն առած լինելով) չըզլացաւ իր բանակը նրանց առաջ հանել. Կոչը և արդէն ճերացած խանը, որ այնչափ յոյս ունէր իր հարևանների օգնութեան վրայ, միանգամայն հիասթափւեց. սրանք ամենքը, նաև Ջուշու Իբրահիմը կարծես թէ ամենևին չէին էլ ճանաչում Ջաբուլ խանին. իսկ իր երբեմն հովանաւոր հիւսիսի արծիւը ահա քանի ամիս էր շրջել էր երեսը իրանից և այսպէս Մ. Հասանը բարեկամներից լքեւած, վերջին հանգամանքների ազդեցութեան տակ նաև հոգեպէս ընկճւած ու թուլացած (աւելացրէք սրա վրա անբուժելի կուրութիւնը), բայց մինչև վերջին շունչը կուլելու ծարաւ, ինքն անձամբ գործի գլուխն անցաւ. Բախտն նա վաղուց էր շրջել նրանից, նա չարաչար չաղութեց ու ինքն իր ձեռքով իր թուրը վզից կախելով, գործի առաջ անձնատուր չեղաւ Ջիրանի խանին. Մուստաֆան Մ. Հասանին Ջիրանի ուղարկելով—Սալեմին բազմեցնում է Նուխում խան, պահանջելով վերջինից 1) որդուն պատանդ և 2) աղջկան իրան կնութեան:

Ա. Բ. Դ. Ե.

(Կրեւորունակի)

*) Մ. Հասանի ձեռքով կուրացած՝ Սալեմի եղբայր Փարսի-բէկը Մուստաֆայի մօտ էր ապաւինել:

Գիրական խաչի քանդակ

ՏՅՈՒՑՈՒԹԵԱՆ ՈՅԺԸ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԱ-
ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ

I

Մեր երկրի բոլոր ցաւերի ընդհանուր պատճառը տգիտութիւնն է. տգիտութեան ծնունդն էն այն հայեացքները, որոնցով առաջնորդուում են մեր երկրի բնակիչները և որոնցով պէտք է բացատրել աղքատութեան և հարստութեան, տէրերի և ստրուկների, ճնշողների և ճնշուողների գոյութիւնը, տգիտութիւնն է այն հրակաշական, հրէշային զօրութիւնը, որ զանազան ձևերով, տարբեր ճանապարհներով պահում է թշուառութեան շէնքը, լցնում է վշտերի ծովը, կարճ՝ տգիտութեան և միմիայն տգիտութեան ենք պարտական, որ այսօր մեր կեանքը լիքն է ցաւերով, մեր շուրջը տեսնում ենք աղքատութեան և բռնութեան առաջացրած թշուառացնող տեսարաններ, որ մենք չենք ապրում այնպիսի կեանքով, որ իր դէմ չունենար ընդհանուրի բողոքը: Մեր խաւար կեցութեան ծնողը հէնց ինքը խաւարն է, մեր ցաւերի ծնողը տգիտութիւնն է: Դա մեր զօրեղ և երկար դարերից ի վեր մեզ իշխող թշնամին է, մեր կեանքը թուաւորող օձը...

Տգիտութեան այդ աստիճան ահռելի բացասական դերով հասկանալի է դառնում մեր ուրախութիւնը, երբ տեսնում ենք կեանքում նրա դէմ գործող ոյժի, լոյսի՝ աւելանալը: Դա մի բնական երևույթ է. տգիտութիւնը մեզ խեղդել է, նա մեր կեանքը վշտերով է ծանրացրել, այդ պատճառով ոչ միայն պէտք է ինքնապաշտպանութեան զգացմունքի զօրութեամբ ուրախանանք, հրճւինք, երբ նրա իշխանութեան սահմանները փոքրացնող, նրա ոյժը չբացնող, նրա երկարդարեայ բռնութեան ոչընչացման համար սպառնող ոյժեր են երևան գալիս. այլ և պէտք է ձգտենք, որ այդ հակագործող անպայման լուսաւոր ոյժերը շատանան, աւելի ևս հզօրանան:

Ամեն մի իր և ուրիշի հրջանկութիւնը իր հոգու մօտ ընդունող մարդու ազնիւ, սուրբ պարտքն է հասկանալ կեանքում տգիտութիւնն ու լոյս համարած ոյժերը, որոշել նրանց սահմանները, իմանալ նրանց զօրութիւնը և միշտ ձգտել խփել, քանդել խա-

ւարի իշխանութիւնը լոյսի թագաւորութիւն հաստատելու համար: Կըրկնում ենք՝ զիտակցաբար կեանքով ապրել ուղեցողները պէտք է որոշեն տեղէտ ու լոյս, այլ կերպ՝ լաւ ու վատ գաղափարները և սխտեմատիկաբար, թէ մասնաւոր և թէ հասարակական գործունէութեան մէջ կրճատեն լոյսի, լաւութեան ջատագով լինելը: Այս պարզ խօսքերով արտայայտւածը աւելի ինտելիգենտ կերպով կրկնել. ամեն մարդու սրբազան պարտաւորութիւնն է իր կեանքի ընթացքում կուտուրական դեր խաղալը. դրա համար հարկաւոր է որ ամեն մէկս մեր կարողացածի չափով ուրիշին օգուտ տանք, բարձրացնենք ուրիշի, ընդհանուրի տնտեսական ու հոգեկան զարգացման աստիճանը, ձգտենք երկրի վրայ հաստատել երջանկութեան դար, այնպիսի դար. երբ տիրող դերը խելքին, կամքին, խղճիւնը լինի. երբ ընդհանուրը, թէ անհատը և թէ հասարակութիւնը առանձին-առանձին վերցրած և միացրած, իրանց լաւ զգան. պէտք է փշրել հին նախապաշարած մտաւոր, բարոյական հայեացքները, որոնց հարազատ արտայայտութիւնը կեանքում համապատասխան հասարակական, պետական ու անհատական կազմութիւններն են:

Մենք, մարդիկս՝ չափազանց շուտ ենք դադարել մեր նախորդների ժամանակ և այժմ էլ դադարում ենք տգիտութեան շրկացած շամփուրներով, չափազանց շատ անարդարութիւն է գործել և գործում է նա. թշուառութեան, լացի, բութ տանջանքի, հոգեկան ու մարմնաւոր ցաւերի մայրն է: Տգիտութիւնը պէտք է թաղել և այն բոլոր ոյժերը, որոնք հանդիսանում են իբրեւ այդ բացառակի ուրախ մահւան նպաստողներ, պէտք է տմեն մէկիս ուրախութեան և խրախուսանքի տեղիք տան. ինչպէս չուրախանալ, ինչպէս նոյն իսկ կեանքի եզակի նպատակ չըդարձնենք լոյսի համար աշխատել: Կրկնում ենք, քանի որ մեր շուրջը կատարող և շատ դէպքերում մեր զգացմունքները շատ կրկնելու շնորհիւ բթացնող երևույթները տգիտութեան փայփայած, մեծացրած զաւակներն են, որոնք այսօր մեզ խեղդում են: Պէտք է կուել տգիտութեան թագաւորութեան դէմ և յաղթանակի շանսեր ստանա-

լու համար աւելացնել հակառակ ոյժի, —լոյսի—բարոյական, մտաւոր ու բրնաւորական ոյժերի քանակը: Ամեն մէկս պէտք է լուսաւորութեան ծառայենք մեր բոլոր գործերով՝ և խրախուսենք, քաջալերենք այն հիմնարկութիւնները, որոնք բացարձակապէս խաւարի դէմ կուելու համար են զարթեցնում մեր լաւ հոգին, մեր միջի մարդը...

Այդպիսի հիմնարկութիւններ են ուսումնարանները, գրականութիւնը, լայն մտքով վերցրած մամուլը, զանազան դասախօսութիւններ, ընկերութիւններ, ժողովներ. այդպէս են եկեղեցին, այդպէս են գրադարանները և այլն: Հասարակութիւնը, եթէ նա հասել է իր իսկական քաղաքակրթական շահերը պաշտպանելու գիտակցութեանը՝ պէտք է աշխատի այդ բոլոր հիմնարկութիւնները լաւ հողի վրայ դնել, լաւ կազմակերպել, նրանց այնպիսի ձև ու բովանդակութիւն տալ, որ նրանք ամենից մեծ չափով, մաքսիմալ կերպով՝ մեծացնեն լոյսի, քաղաքակրթութեան ոյժը. այդ հիմնարկութիւնների պաշտօնն է մարդկանց երջանկութիւնը, կեանք ստեղծելը, քանի որ այդպէս է, քանի որ նրանք ունին այդպիսի մի նպատակ, ինչպիսին է կեանք ըստեղծելուց մարդ մշակելու գործը, ապա ուրեմն նրանք պէտք է այդ ճանապարհի վրայ պահել:

Միշտ պէտք է հսկել, որ այդ ի պաշտօնէ լուսաւորութեան օրգանները մաքրեն մարդկանց միտքը, հարթեն, նրբացնեն զգացմունքները, կազմակերպեն բնաւորութիւնը. այդ պէտք է լինի նրանց դերը. նրանք երբէք չըպէտք է շեղւին այդ ճանապարհից. ինչպէս շատ անգամ է պատահում դժբախտաբար. նրանք սէր, ըմբռնող մտքեր, լաւ աշխարհայեացք պատրաստող ոյժեր պէտք է դառնան ու մնան: Նրանք միշտ պէտք է ի նկատի ունենան այդ սուրբ նպատակը—մարդ ստեղծելու և հասարակութիւնը լաւ բովանդակելու, կազմակերպելու միտքը— և իրանց բոլոր գործողութիւններով պարտաւոր են իրականացնել այդ միտքը... Եթէ նրանք հեռանում են այդ ուղուց և դառնում են կամ անպէտք կամ վնասակար խաւարի գործակից՝ այն ժամանակ հարկաւոր է էլի բերել իրանց ճանապարհի վը-

րայ. կեանքը շատ ուժեղ է, նա քաշում է և շատ անգամ ամենալաւ ոյժերը, դարձնում է այդ նպատակների գործիք. այդ պէտք է հասկանալ և միշտ արթուն լինել: Այս պէտք է լինի մեր մեծ նպատակի գործադրութիւնը...

Մենք, իսկական մարդու պէս ապրելու համար պէտք է նկատենք, հասկանանք, զգանք լաւ և աշխատենք մեր ժամանակակիցների և յետնորդների հարստութիւնը դարձնել համապատասխան միջոցներով:

Կեանքը կռիւ է, իսկ կռիւ օրէնքները միևնույնն են նոյն իսկ գաղափարական մաքառման մէջ: Թողնելով այդ լաւ գաղափարի իրականացման նպատակով միւս միջոցները՝ մեր խօսքը մասնաւորե՛նք գրադարանների մասին:

Պ. Արեւիսեան

Գ Ե Ղ Ա Ր Է Ս Ս

Թատրոն-երաժշտիքին

Թատրոնի օպերային ներկայացումները վերջացան ընդհանուր առմամբ շատ չաջող: Մասնաւորապէս պ. պ. Զայեպինի և Շակովիւի մասնակցութեամբ ներկայացումներն էին հանդիսաւոր, աղմկալից: Պ. Զայեպինի բենեֆիսին մի այնպիսի իրարանցում էր ընկել քաղաքիս մէջ, որ նման դէպք մեր թատրոնի պատմութեան մէջ հազիւ կրգտնէք:

Նախապերջի ներկայացումին պ. պ. Շակովիւ դարձեալ ՕՆԵՂԻՆԵՆ երգեց, մասնակցութեամբ օրիորդ Պապայեանի և պ. Կլեմենտիւի: Այս ներկայացումը օր. Պապայեանի հրաժեշտ կարելի է ընդունել: Հասարակութիւնը մեծ ցոյցեր արաւ հօր քայլերով առաջադիմող երգչուհուն, ընծայաբերելով փառահեղ կողովներով լեցուն ծաղիկներ, փնջեր և թանգազին-ոսկեղէն, գոհարեղէն և այլ ընծաներ: Պ. Կլեմենտիւ — Լեմսկի շատ զգացաւ խաղաց և երգեց: Թատրոնի ֆոնդում նրան մեծ օւսսիօն արաւ տիկիներին և օրիորդների շատ ստաւար խումբ:

Վերջին ներկայացում հուգենոսներ մասնակցութեամբ տ. Միկուշու և պ. Շակովիւի փառահեղ էր, կիսով չափ վերջինիս համար:

Մեր հասարակութեան ճաշակը էստետիկ հաճոյքների վերաբերմամբ դեռ ստոր աստիճանի վրայ է: Պաղարիւն դիտելով այն սրտատրոփ իրարանցումը, գլխաւորապէս ենթարկելով այս ու այն երգչին, ակամայ մարդ համոզում է, որ մեր Թիֆլիսը ոչ ականջ ունի, ոչ աչք: Նա չէ կարողանում ինքնուրոյն ջոկել զեղեցիկը, նազելին կոպիտից, անճոռնիկից: Ընդամարիտ է, պ. Կլեմենտիւ էլ հիւանդ էր, բայց միթէ իսկական պատճառը այդ է և ոչ արտաքին հանգամանքներ: Дубровский նոյն իսկ օր. Պապայեանի մասնակցութեամբ (պ. Կլեմենտիւի գաւստը) երգեց համարեա կիսով չափ դատարկ թատրոնում: Իսկ եթէ ПИКОВАЯ Դաւիթի ներկայացման թատրոնը լիքն էր, այդ միայն այն պատճառով, որ հէնց սովորական ներկայացումներին էլ այդ օպերան միշտ տալիս է լաւ մուտք:

Այս աննշան օրինակից էլ ընթերցողը կը համոզւի, որ մեր Թիֆլիսի ժողովուրդը թատրոն է գալիս ոչ իբրեւ դեղարւեստի խորան, այլ իբրեւ մի խնձոյք, մի թամաշա: Եւ որպէս զի էլ աւելի ուրախ լինի այդ թամաշան, նա իր մասնակցութիւնն էլ շաղկապում է գեղարւեստի տաճարում սպասաւորողների հետ զանազան սահմանն անցնող, ցոյցերով...

Ապրիլի 10-ից սկսւում են արք. թատրոնում պ. Ստեփանովի ղեկավարութեամբ ռուս դրամատիկ խմբի ներկայացումները: Բեպերտուարի մէջ կան մի շարք նորընտիր պիէսներ, որ Թիֆլիսում դեռ չեն ներկայացուած: Խմբի մէջ կան մի քանի աչքի ընկնող և միջակ ոյժեր. տեղերի զըները չափից դուրս էժան, համարեա օպերային այս անցած ներկայացումների կէս գինը. տեսնենք արդեօք մեր հասարակութիւնը նոյն սրտատրոփ եռանդով չաճախելու է թատրոն, ուր անհամեմատ շատ սնունդ իր մտքի և սրտի համար կարող է ստանալ:

Tigo

ՊԵՊՕՆ ԹՈՒՐԿԵՐԵՆ ԼԻԶԻՈՎ

Մարտի 18-ին Թաւրիզի թատերասէր-հաջերը առաջին անգամ թուրքերէն լեզուով ներկայացրին պ. Սաւուդուկեանցի հռչակած Պեպոն: Ատրպատականի թուրքերէն բարբառով էլ այնքան չաջող անցաւ կոմեդիան, որքան չաջողութիւն գտել է և վրացերէնը: Գործը թարգմանել էր տեղիս թատերասէր պ. Աստուածատուր Փանւէլեանը, որ յայտնի է երեսուն տարուց ի վեր իր պարբերական թարգմանութիւններով Մոլիերի զանազան կոմեդիաները նոյն բարբառով:

Արդէն երկու ամսից ի վեր պատրաստութիւն էին տեսնում, քանի որ նորին բարձրութիւն պարսից արեգակնափայլ զահաժառանգը ցանկացել էր իր ներկայութեամբ պատուել երեկոյթը: Արեգ. զահաժառանգի հետ նոյնպէս ներկայ էին կառավարչական գլխաւոր պաշտօնականները: Երեկոյթը գտնւում էր տեղիս արտաքին գործերի պաշտօնակալ Միւթէմէն-Պովլէի հովանաւորութեան տակ:

Թէև բոլոր դերակատարները սիրողներ էին, բայց այնքան չաջող տարան ամբողջ կոմեդիան, որ եթէ ինքը՝ Պեպոն հեղինակն էլ ներկայ լինէր, պիտի անչափ զոհ սրտով հեռանար թատրոնից: Երբէք չէր կարելի սպասել, որ թաւրիզեցի օրիորդներ, 14—15 տարեկան ղեռ աշակերտուհիներ, թուրքերէն բարբառով այդքան չաջողութեամբ տանէին իրանց պատասխանատու դերերը. բայց աշխատութիւնը պսակեց արդիւնքով: Մի տասնուհինգ տարեկան օրիորդ Պեպոն մօր դերում այնպիսի մի ձուլում երգարձել, որ Թիֆլիսի Կէկելներից մեզ մօտ հիւր եկած լինէր, տեղիս բեմը զարդարելու:

Զիմզիմովները պակաս չեն և այստեղի սարրաֆների և իւլէմների դասում, այնպէս որ պիէսի բովանդակութիւնը շատ լաւ ըմբռնեցին հանդիսականները: Մանաւանդ որ մաքրաքաղաքներում քիչ թէ շատ կըրթւած թուրք երիտասարդներ անտրակտների ժամանակ բացատրում էին խաղի նշանակութիւնը ժողովրդին: Թաւրիզի նման մի ընկած անկիւնում

քաղցր տպաւորութեամբ հեռացան հանդիսականները:

Ինչպէս լսում եմ, մտադիր են առաջիկայ շաբաթ երկու անգամ կրկնել Պեպօն նոյն բարբառով, աժանացրած զներով տեղիս թուրք հասարակութեան համար:

Ա.

Ամսիս 19-ին, կիրակի օր, Աստրախանի ձմեռային քաղաքում խաղացին Պարոնեանի «Մեծապատիւ Մուրացկաններ» պիեսը, Բայց թէ ինչպէս, այդ Աստուած խաղ համարի, Որպէս զի մեր բարեկամ թատերասէրներին հասկացնենք մի քիչ, թէ ինչ բան է բեմը և նրա պահանջները և թէ որքան նրանց ուժերը բարձր են նոյն իսկ այն տեսակ դերերին պիեսի համար, ինչպիսին համարում ենք «Մեծապատիւ մուրացկաններ», մենք մի քանի խօսքով մէջ կը բերենք մեր նկատած պակասութիւնները: Սկսենք զլսաւոր դերակատար Քարտաշեանից, որ կատարում էր Աբիսողոմ աղայի դերը: Այդ պարոնը շնորհք ունի խաղալու, բայց շատ տեղ կամենայով ծածկել ընկերների սառնութիւնը, աշխատում էր գործ ածել տեղական ոճեր, անտեղի շարժումներ և, այդ պատճառով փչացրեց թէ լեզուն և թէ ընկաւ չափազանցութեան մէջ (excess): Նրա այդ պակասը մենք հաւատացած ենք չէր նկատուի, եթէ ընկերները մի քիչ շնորհք ունենային ամբողջութիւնը պահպանելու: Սա պացոյց է, որ մի ծաղկով գարունք չի լինում, այսինքն, մի օրինաւոր սիրողով չի կարելի ամբողջութիւն պահպանել, հարկաւոր է հետը միւսներն էլ խաղան: Մանուկ աղայի դերակատար պ. Սահրադեան զուրկ է բեմական հասակից և ձայնից: Նա գուցէ կարողանայ ապագայում խաղալ, եթէ սկսի փոքրիկ դերերից: Միւս դերակատարները թոյլ էին: Բանաստեղծի դերակատար Մխիթարեան բոլորովին չէր հասկացել դերը, կարծում էր միայն հարաջով պէտք է տպաւորութիւն գործել և իրան պահում էր բեմի վրայ այնպէս, ինչպէս մի տրագիք, և ծիծաղելին այն էր, որ պարոնը փոխանակ լացի՝ դառն ծիծաղ էր արտայայտում: Մի մարդ պարզ չը կարողանալով որոշել ծիծաղը

լացից, վստահանալ բեմ դուրս գալ, այդ կարելի է միայն բացատրել անտեղի վստահութիւնով: Բացի սրանից պարոնը թոյլ է արտասանում բառերը, կարծես կուլ է տալիս նրանց: Վերին աստիճանի թոյլ էր տ. Մխիթարեան: Մանուկ աղայի կնոջ դերում: Տիկինը ոչ թէ խաղում էր, այլ կարծես կարգում էր իր դերը, բացի սրանից նրա գրիմը և շարժումները չափազանց երիտասարդական էին: Նոյն արտաքին գրիմի պակասութիւններ նկատուում էին և օր. Նախսիրեանի վրայ: Նա նմանում էր մի երիտասարդ կնոջ: Միթէ 20 տարի մոցիբութիւնով պարապող ճուռանը այնքան ջահել պիտի լինի, նմանի 25 տարեկան կնոջ, որպիսին նմանում էր բեմից օր. Նախսիրեանը: Սա բացատրում է նրանով, որ մեր օրիորդները և կանայք միշտ խուսափում են պառաւի գրիմից ու շարժումներէրից և անշուշտ կամենում են ջահել և սիրուն երեւալ բեմից: Մի քիչ բաւարար էր դերասանի դեր կատարող Լիզգինցեան և՛ այն ևս շնորհիւ այն հանգամանքի, որ նա ճիշտ լուսանկարն էր հանել տեղական մի էքսպոզիցիայի:

Թոյլ անցաւ և Բանաստեղծ փոքրիկը: Սահրադեան այստեղ կատարում էր ծառայի դերը, բայց երիտասարդ, կոպիտ, անտաշ գիւղացու տեղ ներկայացրեց ծերունու մի անորոշ տիպ: Ընդհանրապէս ուզում ենք մեր երիտասարդ թատերասէրներին ասել, որ կոմիկական տիպ պատկերացնելու համար պէտք է աշխատել ծիծաղ շարժել ձայնի և խօսքի արտասանութիւնով, այլ ոչ թէ կլուսական շարժումներով: Մանաւանդ աչքի էր ընկնում հմուտ բեմաստրի ձեռքի բացակայութիւնը: Բոլոր դերակատարները չը գիտեմք ինչու իրանց տեսարանները տանում էին պատի տակերում և բեմի երկրորդ պլանում: Որքան Քարտաշեանը ուզում էր նրանց առաջ բերել, բայց այդ չէր աջողում: Իսկ պ. Մելքեսիդեան (ու վասչեք) ամբողջ ժամանակ բեմին, ժողովրդին մէջքով էր նստած: Քարտաշեան յօդաձեւ կարգալու ժամանակ կապ ընկնելով էր կարգում, իսկ երբ կարգում էր նամակները, այդ չէր անում և կարգում էր վարժ: Հարկաւոր էր միատեսակութիւն պահպանել այդ դէպքում, կամ կապելով կարգալ, կամ

վարժ, երկուսից մէկը: Այդ պակասութիւնները իհարկէ, պէտք է նշկատուած լինէին բեմաստրի կողմից, Թատրոնը կիսից աւել դատարկ էր:

Հաստատ աղբիւրներից լսում ենք, որ Զատիկից յետոյ Աստրախան կը գալ դերասան Պետրոսեանի խումբը մի շաբաթ հաշկական ներկայացումներ տալու նպատակաւ:

Կըլուսանք, որ այս անգամ հայ հասարակութիւնը դէպի հայոց թատրոնը անտարբեր չի գտնուի: Մի քանի օր է, որ այստեղ եղանակը դարնանային է և այսօր, վաղը սպասուում է Վոլգա գետի սառուցի բացելը: Քաղաքի նշանաւոր մասերում դուռն են սպիտակ դրօշակներ, որոնք ցոյց են տալիս Վոլգայի վրայ ման գալու վրտանգաւոր լինելը, բայց ժողովուրդը ամենեւին ուշադրութիւն չի դարձնում այդ նշանին և ձմեռայն նման անվախ ման են գալիս և դրա հետեւանքը այն է լինում, որ իւրաքանչիւր տարի Վոլգան բացուելիս ջրի հոսանքներին զոհ են զնում մի քանի տասնեակ մարդիկ: Յանկալի է, որ այս երեւոյթի վրայ ուշադրութիւն դարձնել:

Այսեղ, այնեղ, ամենեղ

ՋՈՒՐ, ՋՈՒՐ ԵՐԵՒԱՆԻՆ

Երեւանի ամենամեծ պակասութիւններից մէկն էլ լաւ խմելու ջրի բացակայութիւնն է, դա կենսական խնդիր է մեզանում: Այդ հարցը միշտ զբաղեցրել է երեւանցիներին և այժմ էլ ամենամեծ խօսակցութեան առարկան է: Մարտի 21-ին քաղաքային խորհրդարանում երկար վիճաբանութիւններ ու ճառախօսութիւններ տեղի ունեցան այդ մասին ու թէ քաղաքագլուխ պ. Իս. Մելիք-Ողա-մալեան ժամանակ էր խնդրում մինչև աշուն լաւ և բազմակողմանի կերպով ուսումնասիրելու համար, թէ որտեղից և ինչպէս աւելի նպատակաշարժար է ջուր բերել քաղաքս, սակայն այլ ևս համբերութիւնից դուրս եկած իրաւաստները ձայների աննշան առաւելութեամբ վճռեցին անմիջապէս

սկսել այդ գործը և մինչև անգամ մի օժանդակ չանձնախումբ էլ ընտրեցին:

Այս քան երկար սպասելուց և շատ խօսելուց չետույ, երևակայեցէք, քաղաքի ջրի բախտը ուզում են կապել մի աղբիւրի հետ (Նորգի աղբիւրը), որի բոլոր ջուրը 1—1½ քառ. վերջով հազիւ լինի, որ անցեալ տարի օրական 46,000 վեգրոյ ջուր տալուց չետույ այս տարի հազիւ 20,000 վեգրոյ է միայն տալիս, և եթէ կըշարունակէ այս չափով պակասել, վերջը երևի այն մազալու բանը դուրս կըգա, որ երբ արդէն 30—40,000 ռուբլի մոխրած և չուզունէ ջրանցքը պատրաստած կըլինի, աղբիւրն էլ մինչև այդ ժամանակ արդէն բոլորովին ցամաքած կըլինի: Զենք հասկանում, թէ ինչ կարելի է սպասել մի աղբիւրից, որ իր այժմեան բոլոր տաճով հազիւ երևանի մի փողոցին բաւարարութիւն տա, իսկ միւս հեռաւոր քաղաքամասերը կամ կողմնակի փողոցները դարձեալ նոյն կեղտոտ ջուրը գործ ածեն: Երևի ուզում են քաղաքիս հարուստների և ընտրեալների համար միայն լաւ ջուր բերել...

Յուսով ենք, քաղաքային վարչութիւնը և նրա օժանդակ չանձնախումբը այն եզրակացութեան կըգա, որ աւելի լաւ է 2—300,000 ռուբ. պարտք անել և քաղաքը ընդմիջտ ապահովել «զըրխ-բուլաղի» ջրով, քան թէ Նորգի աղբիւրի նման անբաւարար ունհաստատ ջրերի համար ծախսել 30,000 ռուբլի, որ կարծում ենք հաւասար է կորցնելուն, իսկ Երևանի համար այդպիսի կորուստը աւելի քան զգալի կարող է լինել:

—Յան

Մարտի 25-ին ս. Լուսաւորչի շաբաթ օրը երևանում թեմի սրբազան առաջնորդ Սուքիստ արքեպիսկոպոսը ս. Սարգիս եկեղեցում օծեց քաղաքի նորակառուց ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու դմբէթի խաչը և ս. Գրիգոր Լուսաւորչի պատկերը: Երեսուն տարուց աւելի է, որ Երևանցիք սրտատրոփ սպասում էին այդ օրին:

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԶՆՈՐՀ

«Մեզ հաղորդում են մի նոր կայսերական շնորհի մասին անցեալ տարուայ դեկտեմբերի 19-ին Ախալքալաքի գաւառում երկրաշարժից վնասւած ազգաբնակիւթեան վիճակը թեթեւացնելու համար: Այս տարուայ յունւարի 29-ին տեղի ունեցաւ Բարձրագոյն բարեհաճութիւն արձակել և զօրքի պահեստի մէջ հաշուել 77-րդ տենդինեան գնդից—36 զինուորների, 78-րդ նաւազինեան գնդից—54-ի, 263 ռդ պահեստի Նոր Բաշազէթի գնդից—2-ի և 4-րդ հրացանաձիգ զօրաբաժնից—1 մարդու, որոնք Ախալքալաքի գաւառի բնիկներ են: Այդ զինուորները այժմ վերադառնում են արդէն իրանց տները: Նրանց գալուստը ընդհանուր և աննկարագրելի ուրախութիւն պատճառեց ազգաբնակիւթեանը, որ Ախալքալաքի գաւառապետի միջոցով միջնորդութիւն է յարուցել արկանելու առոտս Նորին Կայսերական Մեծութեան Թագաւոր Կայսրի իր անսահման շնորհակալութեան և հաւատարիմ հպատակութեան զգացմունքը»:

«КАВКАЗ»

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՐԴ

Անցեալ կիրակի, մարտի 26-ին Թիֆլիսի Ժողովարանում կայացաւ 1 և 2 կարգի վաճառականների ընդհանուր ժողովը, որին ներկայ էին 60 հոգի: Ժողովում խորհրդածութեան առարկայ եղաւ բանալու Թիֆլիսում վաճառականական դպրոց (սա առևտրականը չէ, որ արդէն բացւելու է), որի նպատակը կըլինի պատրաստել երիտասարդներ ծառայելու առևտրական և արդիւնաբերական հիմնարկութիւններին մէջ: Այն է՝ գործակատարներ, հաշուապահներ, գրասենեակապահներ և առ հասարակ ստորին ծառայողներ: Ուսման դասընթացը երեքամսայ կըլինի և կընդունեն միայն վաճառականների որդիք՝ 12—16 տարեկանները: Արդէն այդ դպրոցի ծրագիրը մշակւած է: Ժողովում պարզեց, որ

Ա. Յ. Մ. Նթաշեանը այդ դպրոցը բանալու համար նւիրել է 50,000 ռուբլի: Ժողովականները հաւանելով վաճառականական դպրոցի նախագիծը, որոշեցին դիմել Ֆինանսների մինիստրութեան բանալու մասին և դրպրոցը անւանել Խոշոր նւիրաւորի անունով:

Ժողովի վերջում տեղի ունեցան պաշտօնատար անձանց ընտրութիւնները: առևտրական աւագ ընտրեց պ. Գ. Ա. Դաւթեան, նրա օգնականներ, Յ. Ա. Զաղինեան և Պ. Ի. Ալիբէկեան. առևտրական և մանուֆակտուր ինկամիտէտի անդամներ. Գ. Գ. Աղլիսանեան, Յ. Ա. Ծովիանեան, Յ. Ա. Թաշիրեան, Պ. Ի. Ալիբէկեան, Յ. Յ. Զաղինեան և Յ. Ս. Փիրիդոնեան և քննիչ չանձնաժողովի անդամներ՝ Յ. Ա. Թաշիրեան և Յ. Ա. Տէր Յովսէփեան:

ԴԱՐՈՑԱԿԱՆ

Մարիամեան—Յովնանեան օր. դպրոցի համար հոգաբարձուներ ընտրող պատգամաւորների ընտրութիւնները դեռ չէին վերջացել Վանքի մաշրեկեղեցում: Մարտի 26-ին այստեղ էլ ընտրեցին պ. պ. Ա. Մանթաշեան, Սբ. Երեմիոնեան, Գէորգ Զմէկեան և Արշակ Բաբեան: Իսկ մարտի 20-ին եղաւ հոգաբարձական ընտրութիւն: Ընտրեցին իշխ. Բէհբութեան, բժ. Կուկուջանեան և Ա. Յովհաննի ան:

—Ինչպէս յայտնի է, լուսւորութեան մինիստրութիւնը չալարարել էր, որ զինազիններում քննութիւններ տեղի չեն ունեն լուսւորչի անցեալ հարցը չի պալլած, թէ այդ կարգադրութիւնը սրածուծ է բոլոր, նաև իրական գ մնազինների վրայ, թէ միայն տղա ց զինազինների մասին է խօսու: Մայրաքաղաքի թերթերում այ մասին կարծիքները միմեանցից արբերում են:

ԴՐԱԿԱՆ ԸՆԹՐՈՒՄԻՆԵՐ

Տարագի ընթերցողները արդէն գիտեն բժշկ. պ. Ա. Բաբաջեանի յօդաւածից, որ Կ. վկասի Կայսերական բժշկական ընկերութիւնը մտադիր էր մի

յանձնաժողովը ընտրելու հայերէն և փրացրէն հանրամատչելի գրքոյկներ հրատարակելու և խմբագրելու ժողովրդին մատչելի լեզուով: Այժմ այդ յանձնաժողովը ընտրած է. նա պիտի հոգայ նաև միջոցներ այդ գրքոյկները ժողովրդի մէջ տարածելու համար: Յանձնաժողովը կազմած է հետևեալ բժիշկներէ. պ. պ. Ա. Բաբայեան, Ստեփանեան, Օրբելի, Տարսախձէ, Կիկոձէ և Վաղաձէ:

— Բուլղարիայի Վառնա քաղաքում մարտից սկսել է հրատարակել մի կիսամսեայ հանդէս Չաւիդ անունով: Հրատարակիչն է Դոկտ. Յարութիւն Փափազեան: Բաժանորդաւիներ արտասահման՝ 12 ֆր. է:

Մ Ա Հ Գ Ո Յ Ժ

Ամսոյս 17-ին Դորպատում վախճանեց ծերունի ք. Օսո Դուրնեգ: Սա հայերիս յայտնի Յակ. Շիւր. Պարոսի առակեհոնքիցն էր, Աբովյանց լուսաւոյի խաչատրի ժամանակակիցը ու նրա ծանօթը իբրեւ սենեակակից ապրող: Նազարեանց հանգ. Սեփանոսի էլ լաւ բարեկամն է եղել: Նրանց սիրով յիշում էր ու ապաւորութիւնները պատմում: Այդ պատմաւորով ամսիս 20-ին նրա բաղման հանդէսին ներկայ էին տեղիս հայ ուսանողները:

Բամաշեանց Ս.

Դորպատ. 21 մարտի:

Մ Ա Հ Ո Ղ Փ Ա Մ Ե Ր

Кавказ-ը Ֆինլանդական Լրագրից առնելով հաղորդում է, որ Ֆինլանդիայի ընդհանուր—նահանգապետը հրամայել է երկու ամսով դադարեցնել «Hamalainen» լրագիրը՝ «Вопросъ» և «Таинные фальшивые доносы» անունով յօդաւածները ղեկեղելու համար: Նոյնպէս «Viborgblad» և «Paivalehti» լրագրերի պատասխանատու խմբագրներին փոխել «Наме положения цензуръ» և «15-е февраля» յօդաւածները տպագրելու համար: Այդ երեք լրագրերի գրաքննիչներին այդ յօդաւածները թողարկելու համար, ենթարկել տուգանքի տպագրական գլխաւոր վարչութեան հաշիւողութեամբ:

— Ներկայումս Թիֆլիս են եկել Թիֆ. նահանգի գաւառապետները, մասնակցելու այդ նահանգապետի նախագահութեամբ տեղի ունեցող ժողովներին: Խորհրդակցութիւններին ի միջի այլոց առաջարկած է կապ հաստատել և միօրինակ գործողութիւն սահմանել բոլոր գաւառապետների համար նահանգիս մէջ աւագակութիւնը, անասուններ գողանալը, լրէժխնդրութիւնից մարդասպանութիւնը և յանցաւորներին թագցնելը վերջացնելու համար:

— Մարտի 24-ին քաղաք. վարչութիւնից ընտրւած միացեալ յանձնախումբը Գուռլիկութօրի վերաբերութեամբ այն եղբակացութեան եկաւ, որ Անոնիմ ընկերութեան չի պատկանում Ֆունիկութօր կառուցանելու իրաւունքը:

— Մինչև այժմ տաւառակաւ զրոյրոցը մտնելու համար 200 խնդիր է տւած: Խնդիրները, շարունակուած են գալ, ի միջի այլոց, և գաւառներէ:

— Երկրագործական միւսիստութեան Կովկասի լիազօրը առաջարկել է իշ. Անգրոնիկով: Խորհարարի գաւառի ինստրուկտօրի հետ, հետազօտել այդ գաւառում առբեցնող հացի երևման պատճառը և միջոցներ մշակել այդ պատճառները վերացնելու:

Առաջիկայում, լսել է Тифл. Лист., Կովկաս կրգայ գիտնական նպատակով իտալական լաւագոյն ամսագրի՝ «Nouve Antologia»-ի յայտնի աշխատակից Գոկտ. Պասսիլի:

— Մարտի 25-ին վերջացան Թիֆլիսի նահանգի ազնականութեան ժողովի նիստերը և ընտրեցան բոլոր գաւառների համար պարագլուխներ, իսկ նահանգիս պարագլուխ ընտրեց իշխ. Գ. Զ. Մելիքով:

— Օրմանեան պատրիարքի հրաժարականը, լրագրների ասելով, առաջացել է թուրք կառավարութեան վարմունքից. նա թէև թոյլատրել էր կատարել Սոսի կաթողիկոսի ընտրութիւնը՝ բայց հնաւանդ սովորութեան, սակայն չեղանք հրժեմ էր իր խոստման և պատրիարքական նախկին Սահակ եպիսկոպոսին միայն թոյլատրել էր մասնակցել ընտրութեան ոչ իբրև ընտրական ժողովի նախագահ, այլ մի հասարակ ընտրող: Սրանով խախտել էր պատրիարքի իրաւունքը, չեղաքէր էլ իմանալ, Օրմանեանը տարաւ իր գատր, թէ՛ զիջաւ թուրք կառավարութեան և չեւ վերցրեց իր հրաժարականը:

— Տասն և հինգ օր է, ինչ անհետացել է Թիֆլիսում մանկաբարձուհի Օ. Տէր-Ասատուրեանը: Ոստիկանութիւնը եռանդուն միջոցներով է գիմել նրան գտնելու համար:

— Երկ. և պետ. կալաւածների միւստրի Կովկասի լիազօր է. Ս. Մեդալգովի կարգադրութեամբ մի առանձին յանձնաժողովի ձեռքով քննուում է Թիֆլ. շերամապահական կաշարանի այժմեան դրութիւնը:

— Բաթումում մարտի 26-ին սաստիկ փոթորիկ է եղել: Քամին այնքան զօրեղ է եղել, որ ծառերն դուրս է հանել արմատներով: Վայր թափուցան քաղաքի հեռագրական և հեռախօսական սիւները: Տները լուսամուտները կոտրատեցան, տանիքներ փլեցին: Անթիւ լապտերներ կոտրատեցին: Քաղաքի վրայ կիտւել էին թանձր ամպեր: Վերջապէս ժամուկէսից չեղանք դադարեց փոթորիկը և անձրև տեղաց: Թատրոնում և երաժշտական շրջանում ներկայացումները չեղաձգեցին: Մարտի 27-ից կեանքը իր ընթացքը ընդունեց:

Ճանապ. հաղորդակցութիւն

Ճանարհ. հաղորդակցութեան մի. նիստրութիւնը թոյլատրել է Անգր-կովկասի երկաթ. վարչութեան Գոթի, Բուլթայիս, Միխայլով. Բորժոմ, Թիֆլիս, Գանձակ, Բագու և յաթում կաշարաններում յատուկ պահեստներ կառուցանել ուղևորների իրեղէնները ժամանակաւորապէս պահպանելու:

— Նոտակէքի կաշարանից հեռագրում են, որ մարտի 26-ին ժամի 9-ին ապրանքատար գնացքը № 115 60 վերստի վրայ խորտակել է Խորտակման պատճառ եղել է ծառ, որ հեղեղը քշել է ձգել է երկաթձերի վրայ, ծածկելով նրանց: Երկաթագծերից դուրս են եկել 20 վագոն և շոգեշարժը, որովհետև ճանապարհը խանգարւած էր մինչև 36 սաժէն տարածութիւն: Վերադարձնական, իսկ ծանր վիրաւորւած է կոնդուկտորը: Գրգայքների երթևեկութիւնը վերականգնւած է մարտի 27-ից:

